

PER

Stanisław Lem
Visoki dvorac

SPECULUM

I.

Sjećate li se inventara zagonetnih stvari koje su Lapučani pronašli u Gulliverovim džepovima? Onih zagonetnih i fantastičnih predmeta poput češlja-palisade, golemog sata koji ispušta ritmičku buku i pregršti drugih čija je svrha bila posve nepoznata? I ja sam nekoć bio Lapučanin. Upoznao sam se s ocem penjući se na njega dok je sjedio na stolcu s visokim naslonom te prebiraio po džepovima njegova crnog odijela koje je odisalo po duhanu i bolnici. U lijevom džepiću prsluka nosio je metalni cilindar, nalik na metak za krupnu divljač, koji se otvarao i otkrivao u svojoj unutrašnjosti malu piramidu pocinčanih lijevaka, nasadenih jedan na drugi; svaki je imao promjer manji od prethodnog. Bili su to spekulumi. Susjedni je džep u vrijeme mojih prvih istraživanja sadržavao gotovo potrošenu olovku u zlatnoj futroli koja bi, nakon što bi je se pritisnulo

– ali većom snagom od moje – kliknuvši iz sebe izbaci-
cila vršak olovke. U fraku se nalazila metalna kutijica
s baršunastom podstavom koja je prilično prijeteći
klepetala; ondje se nalazio i majušan novčanik, ne za
kovanice, jer u njemu nije bilo ničeg izuzev komadića
jelenje kože, koji se nekako sam otvarao nakon što bi
se otkopčalo dugme. Bila je ondje i srebrna kutijica s
jezičcem na poklopčiću, u kojoj je ležalo nešto nalik na
srebrnu pločicu na kojoj je bila pričvršćena plosnata
tamnoljubičasta gumica, ali onamo nisam smio gurati
prstiće jer bi se smjesta zamrljali tintom. Sa suprotne
strane, također u fraku, nalazilo se okruglo ogledalce
s rupicom u sredini, napuknuto, na crnoj vrpici s kop-
čom. To je ogledalce silovito povećavalo moje lice, oko
pretvaralo u neku vrstu golemog ribnjaka u kojem je
poput okrugle ribe plivala jantarna šarenica, dok su
guste trepavice predstavljale vodeni božur koji raste
na obalama ribnjaka. Na zlatnom lancu bio je uko-
tvljen, opet u prsluku, plosnat sat, također zlatni, s
tri poklopca. Imao je brojeve zvane rimskima i malu
sekundnu kazaljku. Sam nisam znao otvarati suprotnu
stranu poklopca, a nisam to ni smio. Ondje su živjeli
kotačići s crvenkastim očicama koji su svijetlili i okre-
tali se. Tako sam upoznao oca – izbliza. Nosio je bijele
košulje na tanke crne pruge, s manžetama pričvršćenim
pucetima te s isto tako pričvršćenim ukrućenim ovrat-
nikom, ali malim kopčama. Prilično mnogo takvih, već

starih ovratnika ležalo je po ormarićima s rubljem. Sa svojom savitljivom ukočenošću bili su ugodni na dodir i uvijek sam imao dojam da bi se od njih moglo napraviti nešto zanimljivo, korisno, ali nikad nisam dokučio što bi to moglo biti. Očeva je kravata bila mekana, crna, izgledala je poput vrpce, vezala se u neku vrstu mašne. Šešir je imao širok, mekan obod i gumicu koja ga je učvršćivala na mjestu i koja je meni bila savršena za povlačenje. Imao je dva štapa, jedan se s vremenom negdje zagubio; bili su to prilično uobičajeni štapovi – zanimljiv je bio stričev, sa srebrnom konjskom glavom, dok se neka šutljiva stara osoba koja se kretala s teškom mukom i posjećivala nas s vremena na vrijeme služila drukčijim štapom, s drškom od slonovače. Ipak, nisam ga nikad promotrio izbliza jer sam se skrivao od tog došljaka; strahovito je hroptao. Nisam znao da me time nimalo nije želio preplašiti. I on je navodno bio neki stric, čini se prastric, ali, po mojem sudu, nije nimalo nalikovao na takvog.

Živjeli smo u Brajerowskoj ulici, na broju četiri, na drugom katu. Otac i ja običavali smo odlaziti u šetnju u Jezuitski vrt ili na vrh Mickiewiczzeve aleje, u smjeru grkokatoličke katedrale sv. Jurja. Ne znam zašto je otac nosio štap, jer se onomad nije na njega oslanjao. U zimska prijepodneva, kad je u vrtu još bilo prilično snijega, šetali smo se Marszałkowskom ulicom, ispred

Sveučilišta Jana Kazimierza², gdje sam, podigavši glavu, mogao vidjeti goleme, napola nage kamene likove s neobičnim, također kamenim šeširima; nepokretni su obavljali svoje nepojmljive funkcije; jedan je sjedio, drugi je držao otvorenu knjigu naslonivši je na nago koljeno. Stalno podizanje glave bilo je odviše naporno, stoga sam u načelu promatrao oca koji je koračao pored mene, negdje do visine koljena, ne puno više. Jednom sam prilikom primijetio da otac ne nosi svoje uobičajene cipele s vezicama, nego neke sasvim mi nepoznate, glatke, bez ikakvih tragova kopčanja. Nestale su i njegove gamaše, od kojih se nikad nije rastajao. “Odakle ti te cipele?” – pitao sam iznenađen, a tad je s visine odjeknuo nepoznat mi glas: “Kakva drskost!”

To nije bio otac, nego neki posve nepoznat gospodin kojem sam se, ne znam kako, približio; otac je hodao nekoliko koraka iza.

Premro sam. Bio je to iznimno neugodan događaj, s obzirom na to da mi se tako zorno urezao u sjećanje.

Jezuitski vrt nije bio osobito velik, ali svejedno sam se jednom prilikom u njemu izgubio; ipak, to je bilo tako davno i bio sam tako malen da to zacijelo nije moja uspomena, nego su mi je prepričali. Među visokim žbunjem, zacijelo lješnjaka, jer je imalo crvene grančice, na jednom se mjestu nalazila velika bačva s

2 Danas Lavovsko sveučilište.

vodom; čini mi se da sam je tridesetak godina poslije uvrstio u pripovijest *Vrt tame*³. Iskreno, Jezuitski vrt nije bio nikakva atrakcija. No Stryjski park bio je druga priča. Ondje se nalazilo jezerce u obliku osmice, a zdesna se otvarala mala aleja koja je vodila na kraj svijeta. Možda zato što se onamo nikad nije odlazilo, ne znam. Možda mi je netko tako rekao. Ali vjerojatno sam to sâm izmislio i čak sam prilično dugo bio sklon u to povjerovati. Stryjski park imao je zamršenu topografiju – kao i veličanstveno susjedstvo izložbenog prostora Istočnog sajmišta. Zimi i ljeti nad njim je carevao toranj Baczewskog, četverokrak, čitav obložen redovima obojenih punih boca. Silno me zanimalo je li to pravi liker ili samo obojena voda, ali izgleda da to nitko nije znao.

U Stryjski smo park obično išli fijakerom, a u Jezuitski vrt jednostavno pješice. Šteta, jer je kolnik ispred Sveučilišta bio popločan posebnom kaldrmom – drvenom – i konjska su kopita, udarajući o nju, ispuštala poseban zvuk, kao da se ispod skrivao neki golem prostor. To ne znači da mi te toliko kratke šetnje nisu pričinjavale zadovoljstvo. Na ulazu u vrt sjedio je čovjek s kolom sreće. Uspio sam nekoliko puta osvojiti lime-
ne tabakere sa žućkastim trakicama u unutrašnjosti za pridržavanje cigareta, ali najčešće samo dvostrana

3 *Ogród ciemności*, mladenačka pripovijest Stanisława Lema objavljena u knjiškom izdanju tek 2017. godine.

džepna ogledalca. Bilo je ondje i kolica sa sladoledom, koji nisam smio jesti. A potom sam, kad sam bio malko veći, ondje znao sresti Anusiju. Staričica je, malko viša od mene, sa žičanim naočalama i košarom pereca, nekoć bila moja prva dadilja. Pereci su stajali ili dva za pet groša, te sam volio, ili debeli – komad za petaka. Za deset groša govorilo se “šestak” – bio je to ozbiljan novac.

Kući smo se iz vrta vraćali ili izravno ili obilaznim putem preko Trga Smolki, s njegovim kamenim kipom u središtu; i to zato da u Orensteinovu dućanu kupimo voće ili čak kompot od višnje u limenoj kutijici, što je bio pravi raritet. U izlogu su uvijek ležale piramide od rumenih jabuka, naranče i banane s ovalnom naljepnicom s natpisom “Fyffes”. Zapamtio sam tu riječ, ali ne znam što bi mogla značiti. Malo dalje, gdje je već počinjala Jagelonska ulica, nalazilo se kino “Marysieńka”. Bilo mi je silno mrsko, jer sam onamo odlazio s majkom kad, kako mi se čini, nije znala što bi sa mnom. Nisam shvaćao ništa od onog što se zbivalo na platnu. Bilo mi je silno dosadno. Često bi završilo tako da sam se polako, kriomice, spustio sa sjedala i stao četveronoške istraživati hladan pod, puzeći između nogu ljudi, ali i to mi je brzo dosadilo. Stoga sam morao čekati da film završi. Gospoda i gospođe na platnu otvarali su i zatvarali usta ne ispuštajući glasa, a u pozadini je samo svirala glazba. Isprva s klavira, poslije zacijelo s gramofonskih ploča.

Prije ili kasnije morali smo se vratiti kući. S Trga Smolki išlo se preko nezanimljive Ulice Podlewskog, a potom kroz uličice Chopina i Moniuszka, gdje je oštar miris kave nagovještavao da će se uskoro pojaviti naša zgrada. Željezna kapija bila je crna i teška, podalje su bile kamene stube. Stražnjim se stubištem, kuhinjskim, nije trebalo služiti. Bilo je spiralno, dakle iznimno vijugavo, i ispuštalo je potmulu limenu jeku. Nešto me onamo vuklo, ali navodno su u dvorištu, koje je prvo valjalo prijeći, živjeli štakori. Samo se jednom jedan doista pojavio u našoj kuhinji, ali tad sam već zacijelo imao deset ili jedanaest godina. Bio je grozomoran – kad sam na njega krenuo žaračem, skočio mi je na grudi; pobjegao sam i ne znam kako je završio.

Stanovali smo u šest soba, a ipak nisam imao vlastitu. Pokraj kuhinje nalazila se prolazna soba, s kupaonicom iza vrata obojenih kao i zid, starim otomanom, starim, ružnim kredencom i ormarićima ispod prozora u kojima je majka držala zalihe hrane. Dalje je bio hodnik, a iz njega su vodila vrata u blagovaonicu, očev kabinet i roditeljsku spavaću sobu; posebna su vrata vodila u izdvojeni dio – čekaonicu za pacijente i očevu ordinaciju. Stoga sam stanovao posvuda, ili nigdje. Isprva s roditeljima u njihovoj spavaćoj sobi, potom na kauču u blagovaonici, nastojao sam se za stalno utaboriti na jednom mjestu, ali nekako mi nije uspijevalo. Kad je bilo toplo, okupirao sam mali kameni balkon